

Zjawisko stosowania substancji psychoaktywnych w wybranej grupie młodzieży licealnej

Phenomenon of psychoactive substance use in a selected group of secondary school youth

EWELINA KOZŁOWSKA^{1/}, ANNA KOWALCZYK^{2/}, AGNIESZKA MARZEC^{3/}, PAWEŁ KALINOWSKI^{1/}

^{1/} Samodzielna Pracownia Epidemiologii, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

^{2/} Studentka Wydziału Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

^{3/} Zakład Dietetyki Klinicznej, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

Wprowadzenie. Zdrowotne i społeczne konsekwencje wynikające ze stosowania substancji psychoaktywnych stanowią jeden z największych problemów współczesnego świata. Obserwowany w ostatnich latach wzrost liczby młodych osób mających kontakt ze środkami odurzającymi wskazuje na potrzebę stałego monitorowania zjawiska.

Cel. Przedstawienie skali zjawiska używania środków psychoaktywnych oraz analiza poziomu wiedzy na temat zagrożeń związanych z ich stosowaniem w wybranej grupie młodzieży licealnej.

Materiały i metody. Analizowany materiał badawczy opiera się na danych ankietowych uzyskanych w ramach sondażu diagnostycznego przeprowadzonego wśród 174 uczniów Publicznego Liceum Ogólnokształcącego z terenu miasta Zamościa. Jako narzędzie badawcze posłużył autorski kwestionariusz ankiety wypełniany samodzielnie przez uczniów.

Wyniki. Większość ankietowanych miała za sobą pierwszy kontakt z piwem (66%) oraz innymi napojami alkoholowymi (58%). Tylko 56% badanych uczniów zadeklarowało, że nigdy nie paliło papierosów – częściej chłopcy niż dziewczęta ($p=0,036$). 12% uczniów przyznało, że pali codziennie, 14% okazjonalnie, a 19% – choć obecnie nie pali – miało inicjację nikotynową w przeszłości. Kontakt z nielegalnymi środkami odurzającymi (przynajmniej raz w życiu) potwierdziło aż 24% chłopców i 17% dziewcząt.

Wnioski. Wyniki badań wskazują, że najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród badanej młodzieży licealnej są napoje alkoholowe. Rozpowszechnienie pozostałych środków odurzających przyjmuje również alarmujące rozmiary. Istnieje potrzeba wdrożenia systematycznych działań wspierająco-edukacyjnych ukierunkowanych na modelowanie dojrzałej postawy młodych osób wobec substancji psychoaktywnych. Przeciwdziałanie zagrożeniom wynikającym ze stosowania używek wymaga wielopłaszczyznowych działań – już na szczeblu szkoły podstawowej – z uwzględnieniem restrykcyjnego ograniczenia dostępności osób nieletnich do wszelkich substancji psychoaktywnych.

Słowa kluczowe: substancje psychoaktywne, alkohol, wyroby tytoniowe, narkotyki, młodzież licealna

Introduction. Health and social consequences of psychoactive substance use are one of the greatest problems of the modern world. An increase in the number of young people who have contact with narcotic drugs, observed in recent years, indicates a need for continuous monitoring of this phenomenon.

Aim. To present the scale of psychoactive substance use and to analyze the level of knowledge on their use hazards in the selected group of secondary school youth.

Material & Method. The analyzed research material was based on the survey data obtained in a diagnostic survey carried out among 174 students of the public comprehensive secondary school from the area of Zamość city. An author's questionnaire form, filled up independently by the students, was used as a research tool.

Results. The majority of respondents already had the first contact with beer (66%) and other alcoholic beverages (58%). Only 56% of the examined students declared never smoking cigarettes – more often the boys than the girls ($p=0.036$). 12% of the students admitted smoking every day, 14% – occasionally, and 19% – although currently non-smoking – had a nicotine initiation in the past. Contact with illegal intoxicants (at least once) was confirmed by 24% of the boys and 17% of the girls.

Conclusion. The research results show that the most common psychoactive substance among examined secondary-school youth are alcoholic beverages. The spread of other intoxicants is also alarming. There is a need to implement systematic supportive and educational actions directed to shape a mature attitude of young people towards psychoactive substances. Counteracting the hazards of substance use requires multidimensional actions, starting at the primary education level, including a highly restricted availability of all psychoactive substances to minors.

Key words: psychoactive substances, alcohol, tobacco products, drugs, secondary-school youth

© Hygeia Public Health 2016, 51(1): 101-107

www.h-ph.pl

Nadano: 28.08.2015

Zakwalifikowano do druku: 25.02.2016

Adres do korespondencji / Address for correspondence

mgr Ewelina Kozłowska
Samodzielna Pracownia Epidemiologii, Uniwersytet Medyczny
w Lublinie
ul. Staszica 4/6, 20-081 Lublin
tel. 814 48 69 42, e-mail: ewelina.kozlowska@umlub.pl

Wprowadzenie

Styl życia jest jednym z najważniejszych czynników warunkujących stan zdrowia człowieka. W wieku młodzieńczym kształtują się najtrwalsze postawy i zachowania, które w znacznej mierze są przenoszone na okres wczesnodorosły i dorosły [1]. Zdrowie w okresie adolescencji według WHO, to „dobrostan i możliwość pełnego wykorzystania potencjału rozwojowego w wymiarach: somatycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, czemu sprzyja bycie wrażliwym na bodźce sensoryczne, stany emocjonalne swoje i innych osób. Jednocześnie z uwagi na tą wrażliwość młodzież staje się szczególnie podatna na działanie szeregu czynników ryzyka” [2]. Współcześnie, do tych czynników ryzyka zalicza się również kontakt z substancjami psychoaktywnymi.

Substancje psychoaktywne, to środki chemiczne pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, które mają zdolność oddziaływania na ośrodkowy układ nerwowy (OUN) i wywoływania czasowych zmian postrzegania, nastroju, świadomości i zachowania [3]. Zgodnie z obowiązującą w Polsce od 1992 r. Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10 substancje te dzieli się na: alkohol, opiaty, kannabinole, leki uspokajające i nasenne, kokainę i inne substancje stymulujące (w tym kofeina), substancje halucynogenne, tytoń, lotne rozpuszczalniki [4].

Doniesienia medialne oraz badania kliniczne wskazują, że niekontrolowane sięganie po używki stanowi istotny problem społeczny i medyczny współczesnego świata. W swych konsekwencjach zaburza właściwy rozwój fizyczny i psychiczny oraz przyczynia się do wielu patologii w życiu społecznym, z czego młodzi ludzie rzadko zdają sobie sprawę. Dowodem tego jest zjawisko coraz częstszego hospitalizowania w oddziałach toksykologicznych nastolatków z objawami zatrucia środkami odurzającymi [5]. W Polsce, podobnie jak w krajach Europy Zachodniej, obserwuje się wzrost zażywania substancji psychoaktywnych na przestrzeni lat. Jak pokazują badania CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej) w latach 1992-2013 odsetek uczniów, którzy używali narkotyków w ciągu ostatniego roku wzrósł z 5 do aż 18% [6].

Fundamentalny wpływ na stosunek dzieci i młodzieży do środków odurzających mają wzorce nabyte w domu rodzinnym, które w znacznym stopniu są powielane w późniejszych okresach życia. W okresie dorastania wzorce te ulegają znacznej konfrontacji z wpływem grup rówieśniczych oraz innymi czynnikami zewnętrznymi. Ukonstytuowana postawa ma istotne znaczenie w podejmowaniu zachowań ryzykownych w okolicznościach do nich zachęcających, np. narastających trudności życiowych, braku wiary w siebie i swoje możliwości, problemów w nauce, konfliktów z rówieśnikami [7].

Zahamowanie tempa wzrostu odsetka dzieci i młodzieży używających substancji psychoaktywnych i ograniczenie związanych z tym negatywnych skutków zostało przyjęte jako cel operacyjny w Narodowym Programie Zdrowia (NPZ) na lata 2007-2015 [8]. Skuteczne planowanie i wdrażanie działań profilaktycznych wymaga stałego monitorowania i aktualizacji wiedzy o skali i charakterze zjawiska, co dowodzi zasadności podejmowania badań w tym obszarze.

Cel

Przedstawienie skali zjawiska używania substancji psychoaktywnych oraz poznanie wiedzy na temat zagrożeń wynikających z ich stosowania w wybranej grupie młodzieży licealnej.

Materiały i metody

Analizowany materiał badawczy opiera się na danych ankietowych uzyskanych w ramach sondażu diagnostycznego przeprowadzonego w marcu 2014 r. wśród 174 uczniów I i II klas Publicznego Liceum Ogólnokształcącego na terenie miasta Zamościa. W badaniu dokonano celowego doboru próby. Kryterium włączenia do grupy przyjęto na podstawie doniesień sygnalizujących rozpowszechnienie stosowania substancji psychoaktywnych wśród młodzieży w wieku licealnym, a także z uwagi na potrzebę neutralizacji deficytów badań prowadzonych na terenie województwa lubelskiego z zakresu tej problematyki.

Jako narzędzie badawcze posłużył autorski kwestionariusz ankiety wypełniany samodzielnie przez uczniów. Kwestionariusz zawierał pytania o dane socjodemograficzne (płeć, miejsce zamieszkania, wykształcenie rodziców) oraz pytania dotyczące spożywania alkoholu, palenia tytoniu, stosowania nielegalnych substancji psychoaktywnych oraz wiedzy na temat zagrożeń wynikających z ich używania.

Większość uczniów uczęszczających do szkoły objętej badaniem była płci żeńskiej, dlatego też badaniem objęto 127 dziewcząt (73%) oraz 47 chłopców (27%). Prawie 2/3 badanych zamieszkiwało wieś (62%). Matki uczniów najczęściej posiadały wykształcenie średnie (41%), rzadziej wyższe (28%), zawodowe (28%) i podstawowe (3%); ojcowie najczęściej wykształcenie średnie (41%) oraz zawodowe (39%), znacznie rzadziej wyższe (17%) i podstawowe (3%).

Zebrany materiał badawczy poddano analizie statystycznej nieparametrycznym testem χ^2 Pearsona. Wnioskowanie statystyczne prowadzono przy przyjętym poziomie istotności $p=0,05$. Do konstrukcji bazy danych oraz analizy statystycznej posłużył program komputerowy IBM SPSS Statistics 21.

Wyniki

Wśród młodzieży zbadano deklarowaną częstość spożycia napojów alkoholowych. 12% respondentów przyznało, że pije piwo kilka razy w tygodniu – znacznie częściej chłopcy (20%) niż dziewczęta (9%). Tylko 2% badanych z tą częstotliwością pije inne napoje alkoholowe (tj. wódka, wino), przy czym odsetek ten również dotyczy przede wszystkim chłopców (4%). Ankietaowani sięgają po piwo najczęściej kilka razy w miesiącu (38%), natomiast po inne napoje alkoholowe – raz na kilka miesięcy (37%). Tylko 34% respondentów zadeklarowało, że nie spożywa piwa w ogóle, a w odniesieniu do innych napojów alkoholowych odsetek takich osób oscylował wokół 41% i w obu przypadkach dotyczył głównie uczennic (odnośnie piwa 37%, innych alkoholi 43%). Aż 20% chłopców kilka razy w tygodniu pije piwo, a blisko połowa (47%) raz na kilka miesięcy sięga po inne napoje alkoholowe. Obserwowane różnice ze względu na płeć nie są znaczne, co nie daje podstawy do uznania za istotne statystycznie ($p=0,228$; $p=0,190$).

Przeprowadzona analiza wykazała, że stosunek do wyrobów tytoniowych zależy od płci licealisty ($p=0,036$). Ponad połowa respondentów (56%) zadeklarowała, że nie pali papierosów w ogóle, przy czym odsetek ten w znacznie większej części dotyczył chłopców (72%) niż dziewczynek (50%), a w zbliżonej mierze mieszkańców wsi i miast (54 vs. 57%). Odsetek osób, które nie palą obecnie, ale mają za sobą próby palenia w przeszłości jest ponad 2-krotnie wyższy w przypadku dziewcząt niż chłopców (22 vs. 9%). Ponadto dziewczęta znacznie częściej deklarują palenie okazjonalne (17 vs. 7%). Chłopcy nieznacznie częściej deklarują palenie codzienne (13 vs. 11%). Analiza statystyczna nie wykazała istotnych statystycznie różnic w odpowiedziach w zależności od miejsca zamieszkania ($p=0,123$).

Wśród respondentów zbadano również skalę zażywania innych substancji psychoaktywnych, potocznie zwanych narkotykami. Znaczna większość respondentów (81%) deklaruje, że nie zażywa i nigdy nie zażywała tego rodzaju substancji psychoaktywnych – częściej dziewczęta niż chłopcy (83 vs. 76%) oraz mieszkańcy wsi niż miast (83 vs. 78%). Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że 19% uczniów (32 osoby) przyznało się do stosowania nielegalnych narkotyków, co powinno wzbudzać niepokój, szczególnie w odniesieniu do chłopców, w obrębie których odsetek ten oscyluje wokół 24%. Analiza nie wykazała istotnych statystycznie różnic w zależności od płci i miejsca zamieszkania ($p=0,290$; $p=0,412$).

Wśród licealistów zbadano zamiary względem stosowania środków odurzających. Znaczna część ankietaowanych (74%) definitywnie wyklucza sięganie po nie w późniejszych okresach życia – w więk-

szym odsetku dziewczęta niż chłopcy (76 vs. 68%) i w jednakowym mieszkańcy miast oraz wsi (74%). Dziewczęta częściej od chłopców przyznawały, że nie wykluczają możliwości stosowania ich w przyszłości (10 vs. 4%). Chłopcy natomiast 2-krotnie częściej nie potrafili stwierdzić tego w sposób jednoznaczny (28 vs. 14%). Analiza statystyczna materiału badawczego nie wykazała istotnego statystycznie związku między badaną zmienną zależną a płcią ($p=0,057$) i miejscem zamieszkania ($p=0,685$).

Zamiary względem stosowania środków odurzających w przyszłości są ściśle powiązane z dotychczasowym doświadczeniem z używkami (tab. I). Osoby, które mają za sobą kontakt z substancjami psychoaktywnymi rzadziej wykluczają możliwość zaprzestania stosowania ich w przyszłości. Istotnie częściej takie związki wykazano w zakresie picia piwa, palenia papierosów czy eksperymentowania z nielegalnymi środkami odurzającymi ($p=0,004$; $p=0,019$; $p=0,000$); nie potwierdzono istotnego związku ze stosowaniem do innych alkoholi ($p=0,126$).

Respondentów zapytano również o zagrożenia wynikające ze stosowania środków odurzających (tab. II). W odpowiedziach na pytanie wielokrotnego wyboru licealiści najczęściej wskazywali na możliwość uzależnienia psychicznego (87%) oraz wystąpienia problemów zdrowotnych (78%). W dalszej kolejności wymieniane były kłopoty z prawem (69%) oraz problemy w nauce (62%). Nieliczni wskazywali na inne szkodliwe skutki m.in. problemy rodzinne oraz wpływ znajomych (2%), zbliżony odsetek badanych uważa, że z używaniem środków odurzających nie wiąże się żadne zagrożenia (1%). Odpowiedzi respondentów nie różniły się istotnie w zależności od płci oraz dotychczasowych doświadczeń z substancjami psychoaktywnymi, jak i częstością ich stosowania. Analiza wykazała istotne statystycznie różnice tylko w odniesieniu do wiedzy na temat niektórych zagrożeń w zależności od palenia papierosów oraz eksperymentowania z narkotykami. Osoby niepalące częściej wskazują na problemy zdrowotne jako zagrożenia wynikające z zażywania środków odurzających ($p=0,011$), a osoby które nie miały dotychczas kontaktu z narkotykami są częściej świadome możliwego uzależnienia psychicznego ($p=0,023$).

Dyskusja

Zdrowotne i społeczne konsekwencje wynikające ze stosowania substancji psychoaktywnych stanowią jeden z największych problemów współczesnego świata. Przez wzgląd na powszechność nadużywania alkoholu stwierdza się, że jest on obecnie najbardziej niebezpiecznym spośród wszystkich środków psychoaktywnych. W wyniku toksycznego działania zasadniczego metabolitu alkoholu – aldehydu octowego,

Tabela I. Dotychczasowe doświadczenie z używkami a zamiary względem stosowania ich w przyszłości
Table I. Previous experience with stimulants and intentions of future use

Stosowanie substancji psychoaktywnych /Psychoactive substance use		Wykluczenie stosowania środków odurzających w przyszłości /Exclusion of future use (%)			
		Tak /Yes	Nie /No	Nie wiem /I do not know	
Picie piwa /drinking beer	raz dziennie /once a day			100	Chi ² =22.566 p=0,004
	kilka razy w tygodniu /several times a week	40	20	40	
	kilka razy w miesiącu /several times a month	75	11	14	
	raz na kilka miesięcy /once in a few months	74	7	19	
	nie piję wcale /I do not drink at all	97	3		
Sięganie po inne napoje alko- holowe (wódka, wino, drinki) /Use of other alcoholic beve- rages (vodka, wine, drinks)	kilka razy w tygodniu /several times a week	75		25	Chi ² =9.958 p=0,126
	kilka razy w miesiącu /several times a month	74	9	17	
	raz na kilka miesięcy /once in a few months	62	14	24	
	nie piję wcale /I do not drink at all	85	4	11	
Palenie wyrobów tytoniowych /Tobacco smoking	nie palę /I do not smoke	84	5	11	Chi ² =15.155 p=0,019
	nie palę, ale próbowałem(am) /I do not smoke, but have tried	70	7	23	
	palę okazjonalnie /I smoke from time to time	54	21	25	
	palę codziennie /I smoke every day	55	15	30	
Używanie narkotyków /Use of drugs	tak /yes	47	25	28	Chi ² =18.691 p=0,000
	nie /no	81	5	14	
Ogółem /Total (%)		74	9	17	

Tabela II. Stosowanie substancji psychoaktywnych a wiedza na temat zagrożeń wynikających z ich zażywania
Table II. Psychoactive substance use and knowledge on hazards of their use

Zagrożenia wynikające ze stosowania substancji psychoaktywnych /Hazards of psychoactive substance use		Żadne /None (%)	Uzależnienie psychiczne /Psychic ad- diction (%)	Problemy w nauce /Learning problems (%)	Problemy zdrowotne /Health pro- blems (%)	Kłopoty z pra- wem /Legal problems (%)	Inne /Other (%)
Picie piwa /Drinking beer	raz dziennie /once a day		100		100	100	
	kilka razy w tygodniu /several times a week	5	85	40	70	65	5
	kilka razy w miesiącu /several times a month		83	65	76	74	
	raz na kilka miesięcy /once in a few months		93	67	74	82	4
	nie piję wcale /I do not drink at all		88	66	86	60	4
	Chi ²	15,379	1,733	6,584	3,777	5,473	26,008
p	0,052	0,785	0,160	0,437	0,242	0,353	
Sięganie po inne napoje alko- holowe (wódka, wino, drinki) /Drinking other alco- holic beverages (vodka, wine, drinks)	kilka razy w tygodniu /several times a week		75	50	100	75	
	kilka razy w miesiącu /several times a month	3	82	56	71	65	3
	raz na kilka miesięcy /once in a few months		89	59	71	75	2
	nie piję wcale /I do not drink at all		87	68	86	67	3
	Chi ²	8,272	1,334	2,186	6,570	1,467	11,082
	p	0,219	0,721	0,535	0,087	0,690	0,891
Palenie wyrobów tytoniowych /Tobacco smoking	nie palę /I do not smoke		87	66	86	69	1
	nie palę, ale próbowałem(am) /I do not smoke, but have tried		87	61	77	58	
	palę okazjonalnie /I smoke from time to time		83	67	67	83	
	palę codziennie /I smoke every day	5	90	35	55	70	1
	Chi ²	8,411	0,427	7,033	11,170	4,059	24,439
	p	0,210	0,935	0,071	0,011	0,255	0,141
Używanie narkotyków /Use of drugs	Tak /Yes	3	75	59	72	81	3
	Nie /No		90	63	79	66	2
	Chi ²	4,589	5,171	0,114	0,794	2,759	10,550
	p	0,101	0,023	0,736	0,373	0,097	0,103

przewlekłe jego spożywanie wpływa destrukcyjnie i destabilizująco na niemal wszystkie tkanki, organy i układy człowieka. Poza tym alkohol wykazuje działanie teratogenne i może prowadzić do bezpłodności [9]. Niekontrolowane spożywanie alkoholu, prócz szkód zdrowotnych, generuje szereg problemów społecznych, związanych z pogorszeniem relacji społecznych lub skłonnością do podejmowania czynów przestępczych [10].

W świetle przeprowadzonych badań własnych, jak również badań innych autorów [11-14] najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród nastolatków jest alkohol. Według badań przeprowadzonych w 2011 r. wśród polskiej młodzieży szkolnej w ramach międzynarodowego projektu ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Drugs*) 95,2% uczniów II klas szkół ponadgimnazjalnych miało za sobą inicjację alkoholową [11]. Niespokre-

w badaniach realizowanych w katowickich szkołach ponadgimnazjalnych w latach 2011-2012 [14] wskazała na dominujący udział piwa spośród wszystkich spożywanych napojów alkoholowych (91,2-97,5%), co odpowiada prawidłowości obserwowanej w badaniach własnych (63% dziewczęta, 76% chłopcy). Należy zwrócić uwagę na wyraźnie niższe odsetki wśród badanych w ramach niniejszej pracy, co pozwala domniemywać, że uczniowie liceów ogólnokształcących piją rzadziej w porównaniu do rówieśników z innych szkół. Istotna zależność między typem szkoły, a piciem alkoholu została stwierdzona również w badaniach Buczkowskiego (77,3% uczniów liceów i 86,7% uczniów techników) [15] oraz w badaniach CBOS z 2013 r. (69% uczniów liceów i 90% uczniów szkół zawodowych) [6]. Analogicznie do innych badań [11, 13] zaobserwowano, że sięganie po piwo oraz inne napoje alkoholowe jest bardziej rozpowszechnione wśród uczniów płci męskiej niż żeńskiej (76 vs. 63% oraz 64 vs. 57%). Wysokie odsetki pijących nastolatków mogą wskazywać na wciąż istniejący „efekt pokolenia T” obserwowany od początku XXI w., polegający na zacieraniu się dystansu między dziewczętami i chłopcami w zakresie zażywania różnych środków odurzających [16]. Potwierdza to dalsza analiza badań własnych, przy czym dane dotyczące palenia papierosów wskazują wręcz na odwrócenie typowej proporcji w strukturze płci palących nastolatków.

Palenie tytoniu należy do trendów charakteryzujących dorastającą część społeczeństwa większości rozwiniętych krajów Europy. Według badań ESPAD średnio 54% uczniów z 36 europejskich krajów ma już za sobą pierwsze próby palenia papierosów [17]. Dane te budzą szczególnie niepokój, zważywszy na konsekwencje zdrowotne palenia, wynikające z kontaktu z prawie 4 tys. szkodliwymi związkami chemicznymi. Najbardziej czynnym składnikiem dymu tytoniowego jest nikotyna, która oddziałuje na organizm w różnorodny sposób. W małych dawkach ma działanie głównie stymulujące, pobudza wydzielanie adrenaliny z gruczołów nadnerczy, powodując przyspieszenie pracy serca, zwiększenie ciśnienia tętniczego krwi, wzmożoną aktywność przewodu pokarmowego i zwiększenie funkcji OUN [18]. Nałogowe palenie wiąże się z ryzykiem przedwczesnego zgonu w wyniku chorób odtytoniowych (nowotworów jamy ustnej, płuc, krtani, gardła, przełyku, skóry, pęcherza moczowego, nerek, trzustki, choroby wieńcowej, chorób naczyń obwodowych i innych).

Przeprowadzona analiza wykazała, że palenie tytoniu jest zachowaniem mniej powszechnym niż picie alkoholu. Mniej niż połowa badanych licealistów (44%) ma za sobą próby palenia papierosów. Średnio co czwarty respondent (26%) przyznał, że sięga aktualnie po wyroby tytoniowe, przy czym 12%

pali codziennie. Jak wynika z badań zrealizowanych wśród uczniów warszawskich szkół średnich [19] blisko 23% badanych licealistów pali papierosy (5,3% codziennie). Zgodnie z badaniami Suligi [20] 20% dziewcząt i ponad 30% chłopców sięga po wyroby tytoniowe, przy czym do codziennego palenia przyznaje się 15% dziewcząt i 27% chłopców. Uwagę zwraca fakt, że w przeciwieństwie do innych badań prowadzonych w tym obszarze, w badaniach własnych, odnotowano większe natężenie palenia tytoniu wśród dziewcząt niż chłopców (28 vs. 20%). Należy jednak zauważyć, że udział dziewcząt dominuje przede wszystkim w odniesieniu do palenia okazjonalnego (17 vs. 7%), natomiast jest mniejszy w przypadku palenia regularnego (11 vs. 13%). Dane te niewątpliwie potwierdzają wzrost inicjacji nikotynowej wśród nastolatków, na który wskazuje również Ostaszewski [21]. Z wysokimi wskaźnikami palenia tytoniu i picia alkoholu w młodym wieku wiąże się niebezpieczeństwo podejmowania innych ryzykowanych zachowań. Z tego powodu uważa się, że zarówno wczesna inicjacja nikotynowa, jak i inicjacja alkoholowa, może torować drogę dla sięgnięcia po nielegalne substancje psychoaktywne [20, 22]. Rozprzestrzenianie się narkomanii nasiliło się w latach 50. XX w., obejmując swym zasięgiem rozwinięte społeczeństwa, a następnie niemal wszystkie regiony świata. Badania naukowe dowodzą, że rozmiary stosowania substancji potocznie zwanych narkotykami, są znacznie mniejsze od sięgania po alkohol i papierosy. Odsetek uczniów w wieku 17 lat, którzy kiedykolwiek podjęli próbę stosowania narkotyków nie przekracza 35% [23]. Należy jednak pamiętać o znacznie groźniejszym, stosunkowo szybkim i długotrwałym charakterze następstw zażywania i uzależnienia się od narkotyków. Ze stosowaniem substancji psychoaktywnych wiąże się m.in. ryzyko rozprzestrzenienia chorób przenoszonych drogą krwionośną, upośledzenia czynności szeregu narządów i układów, zatruc, ogólnego wyniszczenia organizmu, rozwoju zaburzeń psychicznych, przedawkowań oraz innych reakcji prowadzących nawet do śmierci [23].

Z badań realizowanych w ramach niniejszej pracy wynika, że blisko co piąty licealista (19%) ma już za sobą eksperymenty z użyciem nielegalnych substancji psychoaktywnych. Zbliżony wynik uzyskano dla liceów ogólnokształcących w ramach badania CBOS z 2013 r. (18%) [6]. Odsetki te są znacznie wyższe od zanotowanych w badaniu realizowanym w grupie uczniów uczęszczających do warszawskich szkół średnich (4%) [19] oraz niższe w porównaniu do badań HBSC z 2010 r. dotyczących używania marihuany i haszyszu przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych (31%) [24]. Ankietowana młodzież licealna wypada gorzej w świetle badań ESPAD przeprowadzonych wśród 15-16-letniej europejskiej młodzieży szkol-

nej, zgodnie z którymi średnio 21% chłopców i 15% dziewcząt przynajmniej raz w życiu próbowało nielegalnych środków odurzających [17]. Z większości dotychczas przeprowadzonych badań wynika, że chłopcy dominują wśród narkotyzującej się młodzieży szkolnej. Trend ten potwierdza również analiza badań własnych – wskaźniki dotyczące chłopców są wyższe w porównaniu do dziewcząt (24 vs. 17%), jednak oba są alarmujące.

Większość badanych uczniów ma świadomość zagrożeń wynikających z zażywania środków odurzających. Znikomy odsetek ankietowanych jest zdania, że z używaniem środków odurzających nie wiążą się żadne zagrożenia. W rozwiązywaniu problemu zażywania substancji psychoaktywnych nie wystarczy zatem samo informowanie o poziomie niebezpieczeństwa wynikającym z eksperymentowania z narkotykami i innymi środkami psychoaktywnymi. Istotne są powody sięgania po środki odurzające przez osoby nieuzależnione, a pierwotnymi są przede wszystkim deficyty wsparcia. W modelowaniu dojrzałej postawy młodych osób wobec substancji psychoaktywnych szkoła powinna podjąć bliższą współpracę z rodzicami, mass mediami, służbą zdrowia, samorządami lokalnymi, poradniami psychologicznymi [26]. Przeciwdziałanie zagrożeniom wynikającym ze sto-

sowania używek wymaga więc wielopłaszczyznowych działań wspierająco-edukacyjnych już na szczeblu szkoły podstawowej z uwzględnieniem restrykcyjnego ograniczenia dostępności osób nieletnich do wszelkich substancji psychoaktywnych [27].

Wnioski

1. Zjawisko zażywania środków odurzających wśród badanej młodzieży licealnej przyjmuje alarmujące rozmiary.
2. Najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród respondentów są napoje alkoholowe.
3. Wiedza na temat zagrożeń wynikających z używania substancji psychoaktywnych wśród badanej młodzieży licealnej w niewielkim stopniu determinuje ograniczenie ich stosowania. W rozwiązywaniu problemu rozpowszechnienia substancji psychoaktywnych nie wystarczy zatem samo informowanie o poziomie niebezpieczeństwa.
4. Istnieje konieczność wdrożenia systematycznych i wielopłaszczyznowych działań wspierająco-edukacyjnych ukierunkowanych na modelowanie właściwej postawy względem używek już na szczeblu szkoły podstawowej.

Piśmiennictwo / References

1. Woynarowska B (red). Zdrowie i szkoła. PZWL, Warszawa 2000.
2. Cieślakowska J. Szkolne zadania z zakresu promocji zdrowia, a ogólnopedagogiczne kompetencje nauczycieli do ich podejmowania. [w:] Środowisko, młodzież, zdrowie. Malinowski J, Zandrecki A (red). Akapit, Toruń 2007: 207-212.
3. Ostaszewski K. Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych: podstawy opracowywania oraz ewaluacja programów dla dzieci i młodzieży. Scholar, Warszawa 2003.
4. Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10).
5. Okoli CTC, Richardson CG, Ratner PA, Johnson JL. Adolescent' self-defined tobacco use status, marijuana use, and tobacco dependence. *Addict Behav* 2008, 33(11): 1491-1499.
6. Raport z badania: Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2013. CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2014.
7. Jacennik B. Strategie dla zdrowia. Kształtowanie zachowań zdrowotnych poprzez środowisko. Vizja Press & It, Warszawa 2008.
8. Narodowy Program Zdrowia na lata 2007-2015. Załącznik do Uchwały Rady Ministrów z dnia 15 maja 2007 r. nr 90/2007.
9. Habrat B. Organizm w niebezpieczeństwie. PARPA, Warszawa 1998.
10. Goldstein L, Rogers PD. Narkotyki i nastolatki. GWP, Gdańsk 2007.
11. Sierosławski J. Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Europejski program badań ankietowych w szkołach ESPAD. IPiN, Warszawa 2011.
12. Raport z badania CBOS: Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2008. CBOS, Warszawa 2008.
13. Muszyńska-Graca M, Dąbkowska B, Skiba M i wsp. Rozpowszechnienie stosowania substancji psychoaktywnych wśród młodzieży szkół ponadpodstawowych z wybranych miast województwa śląskiego. *Med Środow* 2012, 15(3): 78-90.
14. Niesporek A. Szkolne systemy profilaktyki i wsparcia społecznego uczniów zagrożonych wykluczeniem w Katowicach. Diagnostyka i przykłady dobrych praktyk. [w:] Instytucje wsparcia a monitoring problemów społecznych w Katowicach. Księga Dobrych Praktyk. Bartoszek A, Czekał K (red). Elamed, Katowice 2012: 202-231.
15. Buczkowski K, Czerwionka-Szaflarska M, Giziński W i wsp. Rozpowszechnianie picia napojów alkoholowych wśród uczniów szkół ponadpodstawowych. *Probl Med Rodz* 2002, 4(2): 21-27.
16. Gromadecka-Sutkiewicz M, Dziwak A, Kłos J. Młodzież licealna i alkohol. *Probl Hig Epidemiol* 2008, 89(2): 293-296.
17. Raport z badania: Używanie substancji przez uczniów w 36 europejskich krajach. ESPAD. Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2012. <http://www.parpa.pl/images/file/TD3012613PLC.pdf> (23.06.2015).

18. Connors GJ, Galizio M, Maisto SA. Uzależnienia, zażywanie i nadużywanie. Katolicka Fundacja Pomocy Osobom Uzależnionymi Dzieciom – Karan, Warszawa 2000.
19. Owoc A, Maliszewska D, Pawełczak-Barszczowska A i wsp. Ryzykowne zachowania młodzieży warszawskich szkół średnich w kontekście chorób układu krążenia. *MONZ* 2011, 17(2): 80-84.
20. Suliga E. Stosowanie używek, picie alkoholu i palenie tytoniu wśród uczniów szkół średnich. *Now Lek* 2002, 71(2-3): 103-106.
21. Ostaszewski K. Trendy w paleniu papierosów przez 15-letnią młodzież. Badania mokotowskie 1984-2000. *Med Wiek Rozwoj* 2003, 1(7): 105-120.
22. Raport z badania: Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie Miasta Krakowa. PBS DGA, Sopot-Warszawa 2007.
23. Świętochowska U. Patologie cywilizacji współczesnej. Mado, Toruń 1999.
24. Raport z badania: HBSC 2010. Mazur J, Małkowska-Szkutnik A (red). IMiD, Warszawa 2011.
25. Wanat W. Narkotyki i narkomania – odłot donikąd. Iskry, Warszawa 2006.
26. Basak AM. Uzależnienie od alkoholu jako zagrożenie społeczne młodzieży. [w:] Styl życia i zachowania prozdrowotne. Świdarska M (red). AHE, Łódź 2011: 223-247.
27. Jędrzejko M, Biskupski R. Narkomania – skala i charakter zjawiska. [w:] Patologie społeczne. Jędrzejko M (red). WSH, Pułtusk 2006: 145-146.